

Թեան վրայ աշխարհ հիւսցու ներու,
Գործելու համար բնաւ մարդ մարդ աւ
շուպատեց, ամենքն ալ միևնոյն կէտին
և միևնոյն կերպով սկսան 'ի գործ զը
նել ինչ որ սրտերնին կըզգար, ըստ
որում այսպէս կընկարագրէ Սուրբն
Լիզիլէ անոնց վսեմ եւանգը և գործի
սկսելու եղանակը. «Այ երեւէր այ
նաւ հետեւ առաւել տէր՝ քան զձա
ռայ, և ոչ ողատ փափկացեալ քան
զգեղմուկ վրայացեալ, և ոչ որ քան զոր
նուազեալ յարութէ՛ն Սի սիրտ յօժու
րութեան ամենեկունն արանց և կաւ
նանց, ծերոց և տղայաց և ամենայն
միաբաներոց 'ի Վրիտանոս: Առ հասա
ռակ զմի գինուորութիւն գինուորե
ցան և զմի սպան զտահն հաւատաց
պատաւիրանին Վրիտանոսի, միով գօ
տեաւ ճշմարտութեան պնդեցին զմէ
ջնս արք և կանայք ».

(Պիտի շարունակութիւն) :

ԿԵՆՍՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՊԱՍՏԱՆԱՅ

(Շարունակութիւն, տես Թիւ 10) :

Այս խօսքերը այնքան կը գրգռէր
զմեզ որ երբեմն կ'առաջագրէինք հա
սարակաց չքաւ որո թիւերը կամ կարօ
տութիւնը լեցունելու համար ընդհա
նուր օրէնք կամ կանոններ չլինէ մէկի
նիս, սակայն եղբայրս ասոր հաւանու
թիւն չէր տար, ըսելով թէ մեք մաս
նաւորի կոչուած էինք, և ոչ թէ ընդ
հանուրի. և թէ՛ ինչը այնպէս կը հա
ւատար որ Մտուածոյ առաւել հաճելի
է աղքատաց ծառայութիւն մատու
ցանել աղքատութեն, այսինքն իւրա
քանիւր մարդ իւր կարողութեան
համեմատ, առանց ինքզինքը այն մե
ծամեծ նպատակներուն ոգւով ներ
կայացնելու, սին որ այն աւերական
ցութենէն յառաջ կուգայ, որուն հե
տապօտութիւնը ըստ ամենայնի կը

պարտաւ էր: Այսպէս խօսելով զի
իրեն միայն այն էր որ հասարակաց
համար աղքատանոցներ հաստատելը
փաստակար է, ընդ հակառակն ասոր
համար մեծ սէր ունէր, ինչպէս տես
նաւեցաւ իրեն ըրած կտակէն, այլ կ'ը
սէր թէ այնպիսի մեծամեծ ձեռնար
կութիւնները քանի մը անձանց յօռ
կացեալ էր, զորս Մտուած գրեթէ
աներեւութապէս գէտ 'ի այն կ'ա
ռաջնորդէ, և ոչ թէ ամեն մարդկան
ինչպէս հանապազօրեայ և մասնաւոր
օգուտները որք կ'ըլլան աղքատաց:

Մտաւորի մէկ մասն է ասիկայ այն
կրթական դասերուն, զոր մեզ կ'ա
ւանդէր այդ առաքինութեան գոր
ծադրութեան հրաւիրելու համար,
առաքինութեան՝ որ իւր սրտին մէջ
մեծ տեղի մը ունէր, և այս փոքր օրի
նակ մ'էր, որ մեզ տեսնել տուաւ
իւր մարդասիրութեան մեծութիւնը,
իւր սրբութիւնը կամ անմեղութիւ
նըն ալ փոքր բան մը չէր, և այնքան
կը յարգէր այս առաքինութիւնը, որ
կըզ, ուշանոր շարունակ թէ չըլլայ որ
կամ իրեն մէջ և կամ ուրիշներուն մէ
րաւորի այն, և անհաւատալի է իրեն
այս նպատակին համար ունեցած ճիշ
դութիւնը: Ասոր վրայ նոյն իսկ ես
վախի մէջ էի, որովհետեւ ամեն խօ
սածներս կը սագտանէր զորս ես անմեղ
կը կարծէի, և որոց սխալ ըլլալը յետոյ
ինձ կը ցուցունէր: Այնպէս պատահա
մբ երբեմն ըսէի թէ այսօր գեղեցիկ կ'լի
մը տեսայ, բարկանալով կ'ըսէր ինձ թէ՛
պէտք չէր երբեք սպասաւորաց և ե
րիտասարդ անձանց առջեւ այդպիսի
խօսքեր ընել, իսկ ես չէի իմանար թէ
ասով ինչ մտածութիւն կ'ընայի գրգռ
ուել անոնց մէջ: Երբ գոհացէր նա դար
ձեալ այն գրգանաց համար, զոր իմ
զաւակներէս կ'ընդունէի, և կ'ըսէր որ
ասիկայ անոնց փաստակար ըլլալէ զատ

օգուտ չունի, և թէ մարդ կրնայ ուս-
րիշ հազար տեսակ միջոցներով սէր ցոյց
տալ իւր գաւազան, ուստի զիս կը
յորդորէր որ այս սովորութիւնը ջն-
ջեմէ լսոնք են ահա այն բարձր դա-
սերը զորս ինձ կուտար, և ահա այս
քան արթուն կը հսկէր անմեղութեան
վրայ թէ իրեն և թէ ուրիշներուն մէջ
լղբօրս մահէն երեք ամիս գութ թէ
առաջ իրեն դէպք մը պատահեցաւ, որ
անոր ամենազգալի ապացոյցն եղաւ, և
մի և նոյն ժամանակ եղբօրս սքանչելի ու
զարմանալի մեծութեամբ տեսնուե-
ցաւ: Լոյր եղբայրս պատարագէն կը
վերագառնայր, տասն ու հինգ տարե-
կան խնոտ գեղեցիկ օրիորդ մը իւր
մօտ եկաւ սղորմութիւն խնդրելու,
այսպիսի որտաշարժ տեսարանէ մը եղ-
բօրս սիրտը շարժեցաւ տեսնելով այս
ազ քատուհանն այսպիսի վտանգի մը
ենթարկուիլը: յետոյ հարցուց անոր
ով ըլլալը, և այն ստիպողական պատ-
ճառը, որով ողորմութիւն խնդրելու
եկած էր: և երբ խոսցաւ որ նա գե-
ղը կը բնակի եղբր, իւր հայրը մեռե-
ր և թէ մայրն ալ հիւանդաւորով այն
օրը եկեղեցու հիւանդատունը տա-
րուէրէ, հաւատաց որ լսուած էր
որ զատկոյ իրեն առաջին կարօտու-
թեան մէջ իւր մօտ զըլած էր անոր
օգնութիւն մը ընելու, և նոյն ժամէն
անմիջապէս տարաւ օրիորդը գիշերօ-
թիկ վարժարան, ուր բարի քահանայի
մը յանձնելով, և որքան որ պէտք էր
արծաթ տալով աղուչեց անոր խնամ
տանել, և դնել զայն ապահով վիճա-
կի մը մէջ, ուր կրթութիւն օրինաւորա-
պէս իւր երկուստարգութեան պատ-
ճառաւ: Լսաւ բոլոր հոգը քահանային
վրայ ընթողու համար, ըսաւ անոր որ
վաղը առաւօտ քեզ կին մը կը զրկեմ,
որքին հագուստները քնելու և հոգա-
լու իրեն հետ այն ամեն կարեւոր բա-

նէրը, որով օրիորդը այնպիսի վիճակի
մէջ մտնէ, որ կարողանայ ծառայել
վերակացու հաւ մը: Լսաւ օտեան զը-
կեց եղբայրս կին մը որ այս բարի քա-
հանային հետ աշխատելով և անոր
հագուստներ բաները շտկելով զինքը օ-
րինաւոր և վայելուչ վիճակի մը մէջ
գրին: Լսաւ եկեղեցականը՝ կնոջմէն
այս մարդասիրութիւնը ընողին անու-
նը հարցնելով, կնիւր անոր ըսաւ որ
հրաման չունէր յայտնելու, միայն թէ
երբեմն երբեմն պիտի գար ինքը օրի-
որդին պիտոյից հագացողութեանը
մասնակցելու, որով քահանային հետա-
քրքրութիւնը աւելցաւ: Նա աղուչեց
կնոջը, որ անոր անունը իրեն ըսելու
չարհը բնէ: «Լս, ձեզ խօսք կուտամ
կըսէր քահանայն, թէ քանի որ այն
մարդը կինգանի է՝ այս կրողութիւնը
չեմ յայտնէր, և եթէ լսուածոյ ան-
րինութեամբ ինձէ առաջ նա մեռ-
նի, պիտի աւնենամ այսպիսի գեղեցիկ
գործ մը հրապարակելու որ ամեն
թիւնը, ես չեմ ուզեր որ այս գործը
մոռացու թէ դատարարութիւնը: Լսա-
պէս ահա այս դիպած ամիս այն բարի
քահանային առաջ կը զգարս ճանաչե-
լու: Կը տեսնէր թէ մըջափ հիւանդի է
անոր մարդասիրութիւնը և անմեղու-
թեան համար ունեցած սէրը:

Լղբայրս շատ գորով և սէր կը ցու-
ցնէր նաեւ մեզ, սակայն չափազանց
էր այս, և այս աւելի յայտնի ըլլաւ
քրոջ մահուամբը, որ տասն ամիս իջ-
մահուանէն յառաջեց, երբ այս լուրը
ընց եղբայրս՝ միայն այս խօսքերը ը-
սաւ: «Թող լսուած այնպիսի բարի
մահուամբ կոչէ զմեզ առ ինչն ու
այսպէս միշտ հըռ և հնազանդ էր լս-
տուածոյ նախախնամութեան օրէնքնե-
րուն, և միայն կը խորհրդածէր այն մե-
ծամեծ շնորհաց վրայ որով լսուած
նախապատեցած էր քոյրս իր կենդանու-

թեան ժամանակ, և յայտնի պարագա ներով փայլեցաւ մահուան միջոցին, լսոր համար էր որ անդադար կը կրկնէր. « Երանի անոնց, որոնք ՚ի Տէր կը ննջեն » . և երբոր զիս այս կորստեան համար սաստիկ ցաւոյ մէջ կը տեսնէր շարունակ, կը բարկանար և կ'ըսէր որ պէտք չէ երբէք արդարոյ մահուան համար այսպիսի զգացումներ ունենալ, և մահաւանդ պարտաւոր ենք զ'ըստուած փառաբանել այս մասին, որ այնքան վարձատրած էր քրտս իր մատուցած փոքրիկ ծառայութեանց փոխարէն :

Եղբայրս մեզ ցոյց կուտար այս պէս, որ ինքը՝ ոչ մէկուն հետ անբախտելի կապ մը չունի, թէպէտ և իւր սիրելիները ըլլան, ինչպէս էր քյորս, զոր աշխարհիս վրայ ամենէն շատ կը սիրէր : Բայց այս չափովաւ գոհ չէր ըլլար, այլ ինքը շունենալէն զինի, չէր ուզեր ամենեւին որ մէկը այգւոյսի չափազանց սիրոյ կտայ մը դէպ ՚ի իւր անձը ցուցնէ : Խօսքս այն մեղանշական և զրանգաւոր կապերուն վրայ չէ, ու ըովհետեւ այս աշխարհ ամենայն յայտնապէս կը տեսնէ, այլ ամենէն անմեղ բարեկամ միութեան՝ զոր և կանոնաւորութիւնը մենք կը բաղձար, որպէս զի առիթ մը չը տայ այդ մասին, և մահաւանդ արգիլէ : Եւ որովհետեւ չէի խնայէր եւ թէ ինչ միտք ունի ասի կայ Բոստոնի քորորտին զարմանքի վրայ, որոնց համար գանգատանքը կ'ըսէին թէ՛ անշուք զիս չը սիրէր և կարծես թէ իրեն անաշուք թիւն կը պատճառէ մ'նոյն իսկ այն ժամանակ՝ երբ իւր հիւանդութեան մէջ իմ սիրայօժար ծառայութիւնները կը մատուցանեմ իրեն : Բայց շտապեցանց կը սխալիք կ'ըսէր ինձ, և ընդ հակառակն կը հաստատէր որ այնքան մեծ սէր ունէր առ

իս, որքան եւ կրնայի բաղձալք լսող պէս ահա քորն քրան գառնողութեամբ բը իմ միտքս ալ կը հանդարտէր, և այնուհետեւ շուտով սկսայ նշմարել նորոս սիրոյ ապացոյցները, որովհետեւ երբ առիթ մը կը պատահէր, որուն համար եղբորս օգնութեան պէտքը կը դադարէր, իսկայն ամենայն սիրով կ'ընդունէր, և այնքան փութով կը կատարէր, որ երբէք ինձ տեղի չէր մնար կատարելութե հոս զիս չը սիրէր, այնպէս որ իւր հիւանդութեան և նեղութեանը կը տայի այն պաղ ընթացքը, զոր միշտ ունեցած էի : Գիտիմ չը ձանձրացունելու համար : Եւ այս առեղծոքածը մինչև իւր մահուան օրը անընձանք լի մնաց ինձ զոր յետոյ բացատրեց անձ մը՝ թէ բարեպաշտութեամբ և թէ մտաց կկրքերով նշանաւոր : որուն հետ եղբայրս մեծ հաղորդակցութիւններ ունէր առաքինութեան գործաւորութեան մէջ, լսյս անձը մեզ որտեւ մեց որ ինքը շատերու հետ նաեւ այս կրթութեան դասն ալ տաւ ամէր անորմէ թէ՛ մարդ թող չը սխալի մայր զ'մեզի նին, ով որ ալ ըլլայ, զինքը չափազանց սիրով սիրէ . և թէ՛ այս թիւրութիւն մ'է, որուն մարդիկ բաւական ուշադրութեան չեն բնայէր, և ուր ունեւ ծութիւնը իրենց նշմարելի չէ . եւ չեն մտածեր որ այնպիսի սէր մը իրենց մէջ մտածելով սիրտ մը կը գրաւեն որ պէտք էր ըլլաւ միայն լստուծոյ, և այս գողութիւն մ'է որ անոր ամենէն թանկագին սեպհականութիւններէն կը գողցուի :

Այնք յետոյ խիստ լաւ նշմարեցինք որ այս սկզբունքը շատանց ՚ի վեր աւնոր սրտին մէջ կայ . որովհետեւ իրեն յատուկ ձեռամբը առանձին թղթի մը մէջ այս խօսքերը գրած էր. « Այն իսկութիւն է մարդկանց իրարու սէրով յարիւր, թէպէտեւ կամօք և հաճութեամբ, որոնք ըլլան . կը խաբեմ

այն անձինքը՝ որոց մէջ այս իղձը կը ծնուցանեմ, որովհետեւ ես ոչ մէկու վարձանը չեմ, և չեմ կրնար զանիկայ քոհացնել կամ փոխարէնը հասուցանել։ Իթէ ես մահկանացու չեմ, ասով իրենց յարելու առարկան կը մեռնի ուրեմն ։ Ոչքան յանցաւոր կ'ըլլայի այս ստուծիւր հաւատացնելու համար, թէպէտ քաղցր համոզումներով, այնպէս որ ամեն մարդ ուրախութիւնըդ ունենլով զայն՝ ինձ ալ ատով բերկլութիւն պատճառէին։ Երբեք չեմ գաւոր եմ, եթէ ես զիս սիրել տալու ջանամ և յանկուցանեմ մարդկան սրտերը գալ ինձ յարելու։ Ես պարտաւոր եմ զգուշացնել ամեն անոնք՝ որոնք պատրաստ են հաւանելու այս ստուծեանը, «Թէ պէտք չէ անոր հաւատարմ, ինչ օգուտ որ ալ ինձ գայ անկից։ Եւ նմանապէս պարտաւոր չեն ինձ յարիլ, որովհետեւ իրենց բոլոր կեանքը և տքնութիւնները պիտի ըլլան հաճոյանալ Նստուծոյ և զայն ուրանելու»։

Եւս տես ինչ եղանակաւ կը կրթութիւն բերվիցը և ինչպէս գործադիր կը հանդիսանար այս կրթութեան, որուն ես անտեղեակ ըլլալով, խաբուած էի ինքնին չարաչար։ Եւս իւր կիրառութեանց այս ցոյցերէն կամ նշանակներէն որոց դիպուածով միայն ծանօթացանք, կը տեսնուի իւր վրայ այն հազուագիւտ ձրից և շարհաց մէկ մասը, զոր Նստուած քրիստոնէական կենաց կատարելութեան համար աւոր կը տար։

Երբայրս՝ Նստուածային փառաց այնպիսի մեծ նախանձաւորութիւն մը ունէր, որ չէր կրնար զսպել իւր արդարացի բարկութիւնը ամեն անոնց դէմ, որոնք զայն աղարտելու կը ժպրահէին, ով որ ալ ըլլար։ Ես եր որ իր եռանդը կը բազմապատկէր թագաւ

րին եւս ծառայելու, որ դէմ կը դրնէր ամենուն Վարիզի խռովութեան ժամանակ, և այնուհետեւ Պապրոսակ կը կոչէր այն ամեն իրաւունքները, զորս այս ապստամբութեան կուտային և մեզ միշտ կ'ըսէր. «Պետութեան մը մէջ, ուր հասարակապետութիւնը հաստատուած է, ինչպէս Վենետիկ, թագաւոր մուծանել ջանալը՝ թեթեւամտութիւն է, և շատ չարիքներ կրնայ արտադրել, վասն զի ժողովրդոց ազատութիւնը կը բռնաբարեն, զոր Նստուած տուած է անոնց։ Եւս նապէս եթէ պետութեան մը մէջ միապետութիւն հաստատուած է, կարող չէ յափշտակել անկէց ոչ որ այն յարգանքը զոր կը պարտի մատուցանել անոր, առանց սեղանակապետութեան տեսակը յանձն առնելու իրեն վրայ, զոր կը գործէ. վասն զի թագաւոր մը ոչ թէ միայն Նստուծոյ պատկերն է, այլ և անոր իշխանութիւնը նոյն իսկ Նստուծոյ ամենակարող իշխանութեան մէկ կցորդութիւնն է, որուն դէմ դնել անկարելի է, առանց աներեւութապէս Նստուծոյ հրամանին դէմ դնելու։ Եւ ահա այսպէս մարդկանց այս սխալները այնչափ մեծ է, զոր բանիւ յայտնելու չի գար, վասն զի սահիկայ միշտ ընկերակցած է քաղաքական պատերազմի, որ մարդկանց՝ իրենց մերձաւորաց մարդասիրութեան դէմ մեղանշելու նողկալի և ամենա մեծ տեսակն է։ Երբայրս այնքան անկեղծութեամբ այս սկզբան կը հետեւէր, որ այն ժամանակին՝ անոր մէջ թերի չը գտնուելու համար, մեծ եւ անթիւ շահեր զոհեց։ Ուրիշըստ կ'ըսէր որ. «Ես այնքան հեռի եմ այս յանցանքէն, որքան մարդասպանութենէ և կամ աւազակութենէ»։ Երբ ջապէս ոչ ինչ իրեն բնութեան աւելի հակառակ չէր, որքան ասիկայ։

Լսոնք են զգացումները զորս ունէր առ Թագաւորն, և ատենց մէջ Թերի գտնուողներուն դէմ ալ անհաշտ էր, և այս իրեն բնական բան մը չէր և ոչ խօս սիրոյ ազդեցութե մը յառաջ կուգար, որովհետե զարմա նալի քաղցրութիւն մը ունէր առ ամենայն մարդիկ, որոնք մասնաւորապէս իրեն անձին դէմ կը մեղանչէին Լսն պէս որ երբէք խորունկ չէր ըներ ատենց և միւսներուն մէջ, և շուտ մը բոլորովին կը մոռնար այն ամեն թշնամանքները, որ իրեն դէմ եղած էին, մինչեւ անգամ եթէ զայն իրեն յիշեցնել հարկ ըլլար, բաւական աշխատութիւն և թէ անոնց ամեն պարագաները խօսիլ պէտք էր : Եւ երբ ասոր վրայ կը զարմանայինք երբեմն, կ'ըսէր մեզ թէ՝ « Երբ զարմանաք ասոր երբէք, ասիկայ պու երեսս բան մը չէ, այլ իրական մոռացութիւն, որովհետե ամենեւին չեմ յիշեր » : Եւ յիշաւի կը նշմարեինք որ երբէք տպաւորութիւն չէր ըներ իւր վրայ որ և իցէ նախատինք և զրկողութիւն, որն որ իրեն անձին դէմ եղած էր, վասն զի զանոնք շատ գիւրութեամբ կը մոռնար, մինչդեռ ինքը այնպիսի զօրաւոր յիշողութիւն ունէր, որ շատ ժամանակ ըսած էր մեզ թէ՝ ոչ ինչ չեմ մոռանար այն ամեն բաներէն, զորս միտքս պահելու գիտաւորութիւն կ'ունենամ :

Եւ քաղցրութիւնը պահեց մինչեւ վերջը, վասն զի իւր մահէն քիչ ժամանակ յառաջ թշնամանք մը կրեց մէկ բանի մասին, որուն մէջ իր սիրտը շատ զգայուն էր, և այս ալ այնպիսի անձէ մը՝ որ մեծ երախտիքներ ընդունած էր իրմէ, և միւսնոյն ժամանակ մէկ ծառայութիւն ալ ըրած էր իրեն այս անձը, որուն շնորհակալ եղաւ այնքան մեծարանօք և քաղաքավարութեամբ որ չափազանց էր, սակայն այս մոռա

ցութիւն չէր, որովհետե մի և նոյն ժամանակի մէջ եղաւ՝ բայց և այն պէս այս ապացոյց մ'էր, որ եղբայրս իրեն անձին դէմ եղած զրկանաց երբէք վրէժխնդրութիւն չունենալէ զինի, ներողութիւնը կատարեալ էր : Իսկ այս ձիւրբերը՝ զոր մանրամասնաբար կը թուարկեմ, համառօտիւ կը տեսնուին աւելի պայծառ այն նկարագրութեան մէջ զոր ինքնին յօրինեց փոքրիկ Թղթի մը վրայ, զոր արժան է յառաջ բերել :

« Եւ սիրեմ աղքատութիւնը՝ որովհետե Զիտուս Բրիտանոս սիրեց : Եւ սիրեմ ամեն բարութիւններ կամ հարստութիւններ, վասն զի անոնք թրջուառաց օժանդակելու մէկ մէկ միջոցներ են Եւ պահպանեմ հաւատարմութիւն առ ամենայն մարդիկ : Եւ բէք չարին չար չեմ հատուցաներ, այլ կը մաղթեմ անոնց համար իմ ունեցածիս նման վիճակ մը, ուր լինէր դուինի չար, և ոչ բարի մարդկանց մեծ մասէն : Եւ ջանամ միշտ ըլլալ առկերծ, ճշմարտասէր և հաւատարիմ դէպ ի ամեն մարդիկ : Եւ որտի գորով մը ունիմ ամեն անոնց համար զոր Լստուած ինձ հետ սերտ միացուց, թէ առանձին և թէ ի հրապարակի իմ բոլոր գործոցս մէջ Լստուծոյ տեսողութիւնը կը հաւատամ ունենալ, որ պիտի դատէ զանոնք, և որուն բոլորն աւարդէն անոր նուիրած եմ : Եւ հաւաստի բոլոր զգացումներս և ես իմ կենաց ամեն օրուան մէջ կ'օրհնեմ իմ Փրկիչս՝ որ այս ամենը ինձ տուաւ, և որ տկարութե թշուառութե, ցանկութեամբ, հպարտութեամբ և փառասիրութեամբ լեցուն մարդէն կազմեց մարդ մը, որ ազատ է այս ամեն չարիքներէն՝ այն շնորհաց զօրութեամբ, որուն պարտական եմ ամենայն ինչ : զի ինքիրմէս չունիմ՝ բայց միայն աղէտք և սոսկումն » :

(Շարունակ)

ՀԱՄԱՌՈՑ ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԿԱԶՈՐ ԵՒ ՈՍՏԱՆ ԳՌԱՌԱՌՑ

(Հարանակութիւն, տես թիւ 9)

Խառնուրդ գիւղը որ Ննկղայ գետի եզերք և Շամիրամայ առուակին վրայ շինուած է Սառնի 20 տուն Վիւրդ և 2 տուն Հայ 1834 թուականէն յառաջ 43էն աւելի հայ բնակիչներ կային, իսկ 1834 թուականին քիւրդ պէյերու առնն նոյն կողմի բարբարոս Վիւրտերը զհայերն հալածելով, այժմ անոնք կը բնակին: Իւր բոլորտիքը ունի շատ մը ջուրեր և աղբիւրներ. իսկ իւր հիւսիսեկողմը քարանձառ մը կայ, որուն ներքեւէն կ'անցնի Ննկղայ գետը. գետին վրայ փայտաշէն կամուրջ մը կայ որուն տակէն Շամիրամայ առուակը անցնելով դէպի հիւսիս երթալով մինչեւ Սան քաղաքի դաշտավայրը կը հասնի. սոյն կամուրջին մօտ երկու ջուրերը իրար կը խառնուին. այս պատճառաւ է որ նոյն գիւղի անունն Խառնուրդ կ'ըսուի. իսկ գետը դէպի յարեւմուտ երթալով 6 ժամ հեռաւորութեամբ առանց ոգուտ մը ունենալով՝ Վարդպատրի բլրակի մօտ ծռվը կը թափի. Վիւղիս արեւմտեան կողմը քառասուն ջրաղացներ կան և ամեն մէկ տեղ առնելով Շամիրամայ առուագետէն կը դառնան. իսկ հարաւակողմը Հայոց եկեղեցի մը կայ կամարաշէն և սրբատաշ քարերէ շինուած յանուն սուրբ Վեորգայ, բայց այժմ այլազգիք իրենց աղօթատուն և մզկիթ ըրած են:

Սա գիւղէն մեկնեցանք և հասանք Քիւն անունով Հայոց գիւղը. ուր 33 Հայ տուն բնակիչ իւր մէջ կը պարուսնակէ. իւր դիւրը ընդարձակ է և գեղեցիկ, ունի ընդարձակ կամարաշէն եկեղեցի մը յանուն սուրբ Մարութ ծածնայ կառուցուած, 40 կանգուն

բարձրութեամբ, 40 կանգուն լայնութեամբ, թակայն եկեղեցին անդարդ է:

Իւր արեւմտեան կողմը ունի գեղեցիկ բարեհամ շատ մը աղբիւրներ. այս աղբիւրներու շատութեամբ շամբալից ընակ մը կը կազմուի՝ որուն եզերքը այգիներով և ծառատունկով զարդարուած է. իսկ արեւելքէն սակաւ ինչ ընդ հարաւակողմը 3 մղոն տարածութեամբ գիւղիս սեպհական կալուած արգասաւոր ծրարի դաշտ մը կայ. մեծ առուակ մը արեւելքէն գալով գիւղիս եզերքէն անցնելով վերայ յիշեալ դաշտին մէջ կը թափուի. Վիւրդը այս գիւղիս մէջ օթագայելով, առու լօտեան ժամը 1ին մեկնեցանք. Սա հասանք Սխարանց անունով հայոց գիւղը, որ սուրբ Մարութէնց նահապետութեան տեղն է. Պարսից քորքը վրանին հասնելով ամենքն ալ ոչ խարի նման սրախողովող կ'ըսպանեն. որոյ պատճառաւ է և գիւղին անուանը Սխարանց ըսուիլը ըստ աւանդութեան: Ննակիչները ամենն ալ սնանկութեան եւ աղքատութեան մէջ կը տառապին. 1848 թուոյն Սան քաղաքացի Հայրապետ պէյ անուն երևելի անձը՝ այս գիւղը իւր շրջակայ հողերով միատեղ տէրութենէն ծախու առնելով իւր սեպհական կալուած ըրած է և մեծաշէն պարսն մըն ալ շինած է գեղեցիկ վանդակապատ և շատ մը սենեակներով զարդարուած:

Իսկ հիւսիսային կողմը փոքր բլրակ մը կայ, որ իւր գլուխը ունի մեծ եկեղեցւոյ մը աւերակը, որուն լայնութիւնն է 28 ոտնաչափ և փոքր մատուռ մը յանուն սրբոյ Մարութեանց. իրտուի թէ այս տեղը ճիշտ այն սրբոյ արեան կաթիլներով ոռոգուած է և իւրեանց մարմին այս տեղ անփոփուած են. իսկ արեւելեան կողմը ունի երկայնախտ դաշտ մը, որոյ տարածութիւնը մէկ ու